

sku i marksističku baštinu od političke publicistike koja — relativizirana okolnostima svog postanka i svojim tendencijama — ima tek relativno, dopunsko značenje u marksovskom nasljeđu) ni zapadnoj »sovjetologiji«.

Marksističko promišljanje povijesti i povijesno promišljanje marksovskih i marksističkih tema — u uzajamnom odnosu — mogući su opći odgovori na zanimljiv i poticajan izazov ove knjige.

Vlado Oštrić

*SIMPOZIJ »KARL MARX U AFRICI, AZIJI I
LATINSKOJ AMERICI«, Trier 1983.*

Rodni grad osnivača teorije znanstvenog socijalizma, Trier, komemorirao je 100-godišnjicu smrti Karla Marxa nizom manifestacija i međunarodnim kongresom, odnosno znanstvenim skupom.

Pod pokroviteljstvom vlade pokrajine Rhein-Pfalz, općine Trier i u organizaciji fundacije Friedrich Ebert, održana je 13. ožujka 1983. svečana sjednica. U prisutnosti ambasadora NR Kine, Sovjetskog Saveza, Jugoslavije i diplomatskog predstavnika Njemačke Demokratske Republike, održani su svečani govori predsjednika pokrajinske vlade, načelnika grada Triera i predstavnika fundacije Friedrich Ebert.

Prigodni govori odnosili su se većim dijelom na konstatacije o odjeku Marxove misli u svijetu i o tome koliko su se ostvarila njegova viđenja budućnosti.

Radni dio komemorativnih manifestacija predstavljaju, prije svega, međunarodni kongres posvećen temi »Karl Marx u Africi, Aziji i Latinskoj Americi« te simpozij »Marksizam i teorija razvoja — problemi i mogućnosti«.

Kongres je organizirala fundacija Friedrich Ebert iz Bonna u suradnji s komisijom UNESCO-a u SR Njemačkoj. U prisutnosti oko 200 sudionika iz 37 zemalja raspravljalo se prije svega, o Marxovom stavu prema kolonijama, odjeku njegove misli u tim zemljama i općem društveno-ekonomskom razvoju tih zemalja.

U nizu izlaganja, od uvodnih (manje-više prigodnih referata) do izlaganja predstavnika raznih zemalja i brojnih diskusija, zapažena je osnovna misao da Marxovo učenje nije preživjela teorija 19. stoljeća. Marxova teorija znanstvenog socijalizma danas je aktualnija nego što je bila za života velikog mislioca.

U ovom prikazu osvrnut ćemo se na glavne referate, prezentirane na plenarnoj sjednici.

Među pozdravnim govorima posebno je zapažena preporuka generalnog direktora UNESCO-a Amdona M' Bowa da sudionici kongresa prošire svoje spoznaje o odnosu Marxa prema tadašnjim kolonijama. Istraživanja o utjecaju Marxovih ideja na zemlje u razvoju malobrojna su. Ako su se do sada neki evropski marksisti smatrali kao »privilegirani izviđači« na Marxovom putu, sada su zemlje u razvoju uzele svoju sudbinu u vlastite ruke i Marxove ideje prihvatile kao »filozofiju promjene«.

Uvodni referat podnio je bivši predsjednik Republike Senegal, Leopold S. Senghor, s temom »Karl Marx i dijalog sjever — jug«. U osvrtu na rana djela Karla Marxa, Senghor ih naziva »filozofskima i mladenačkima«, a ona su do kraja 40-ih godina bila prepuštena kritici poput »nagrizanja miševa«. Sjeća se prvih dojmova (za vrijeme studija prije drugoga svjetskog rata), koje je na njega i kolege iz Afrike ostavila Marxova formulacija da postoje civilizirani i barbarski narodi, a naziv polubarbarski je najčešće bio apliciran na crne Afrikance. Ohrabrujuća je ipak ideja da barbari mogu u etapama dospjeti do civilizacije. Afričko društvo je, na sredini 19. stoljeća, bilo karakterističnije po sistemu kasta, nego klasa. Senegal je, na primjer, poslije 1960 (proglašenja nezavisnosti) zadržao ukidanje kasta, kao što je već to počelo u doba francuske kolonizacije. Favorizirala se društvena pokretljivost između profesionalnih klasa prema sposobnostima. Socijalistička vlada Senegala prešla je čak prije nezavisnosti od razdoblja takozvane unutarnje autonomije dalje, na sistem četvorogodišnjih planova u elaboraciji dugoročnog plana ekonomskog i društvenog razvoja. Koji su rezultati takve ekonomske i društvene politike, inspirirane znanstvenim socijalizmom, pita autor i smatra da su najsiromašnije afričke zemlje one koje se deklariraju za demokratski socijalizam (npr. Tunis) ili za planski liberalizam (Obala Bjelokosti, Kamerun, Gabon i Maroko).

Marksu i Engelsu često se spočitavalo da previše inzistiraju na ekonomici i premalo posvećuju pažnju kulturi i umjetnosti. Na temelju »afričkog čitanja« Karla Marxa, afričke zemlje zagovaraju demokratski socijalizam i planski liberalizam. U svoje planove društvenog i ekonomskog razvoja one su unijele odgoj, školovanje i kulturni razvoj kao prioritetne zadatke. Doista se u Africi od 60-ih godina dalje može pratiti istinska kulturna renesansa.

Prema Senghorovim riječima, Marxova je teorija danas prevladana poviješću (kao u svih autora prošlosti). Prevladano je društvo, koje je on opisivao, ali Marx nas je upozorio: s jedne strane ono što je on opisivao vrijedilo je samo za Zapadnu Evropu na sredini 19. stoljeća, s druge strane narodi ostalih kontinenta i narodi Istočne Evrope treba da čitaju Marxa i Engelsa kroz prizmu svoga naroda. Ukratko, Marx je pozvao egzotične narode na ponovno čitanje njegovih djela, dakle kroz vlastiti etnik. Ako je društvo sa sredine 19. stoljeća, kako ga Marx opisuje, prevladano, metoda koju je primijenio, tj. dijalektička metoda danas je efikasnija i kreativnija nego prije. Afrički socijalisti stoga predlažu da se Marxova djela ponovo čitaju, a Afrikanci ih treba da čitaju na suvremen, afrički način — zaključuje autor.

Karl Marx se neprekidno brinuo za sudbinu porobljenih naroda Azije, Afrike i Latinske Amerike, konstatira Song Shushen iz Kine. U to doba kineski narod još nije znao za Karla Marxa. Tek potkraj prošlog i s početka 20. stoljeća neki su građanski demokrati upoznali marksizam i u novinama interpretirali fragmente iz Marxovih djela.

Oktobarska revolucije znatno je utjecala na širenje revolucinarne ideje u Kini. Marksizam i praksa kineske revolucije bili su nerazdvojni u borbi za oslobođenje naroda. U demokratskoj revoluciji, socijalističkoj revoluciji i u današnjem programu modernizacije zemlje, kineski je narod shvatio da je marksizam njegov putokaz u djelovanju. Marksizam nije dogma i stoga treba te istine povezati s konkretnom praksom. Treba neprestano proučavati probleme i nove odnose, koji se u praksi pojavljuju. Nova iskustva u izgradnji socijalizma treba

istraživati u odnosu na specifičnosti Kine. Tako ostajemo na osnovnim marksističkim načelima i marksizam se obogaćuje i razvija dalje u praksi. Marx je prestao živjeti prije sto godina. Njegova djela i misli ostaju besmrtni — zaključuje autor.

Zapažena su i dva referata koja se odnose na Marxova razmišljanja o Indiji.

Habib Irsan upozorio je na dva članka Karla Marxa o Indiji, u kojima su naznačeni temeljni mehanizmi pretkolonijalne indijske civilizacije, utjecaj britanske kolonijalne vlasti, budući razvoj Indije i njeno oslobođenje. (Kasnije rasprave Karla Marxa postale su izvorom inspiracije za indijski nacionalni pokret.) Gotovo tri decenija Marx se bavio Indijom, stoga su se njegove ideje mijenjale, posebno o interpretaciji pretkolonijalne Indije.

Prvi napisi (iz pedesetih godina) inspirirani su Hegelovom interpretacijom indijske civilizacije. Rezultat je toga utjecaja poznata tvrdnja da indijsko društvo nema povijesti. Ono što zovemo povijest, samo je povijest uzastopnih upada naroda, koji su na tlu Indije osnivali carstva zbog pasivnosti društva, bez otpora i promjene. (Indijsko društvo se ne mijenja, a običan Indijac potpuno je indiferentan prema političkoj revoluciji.) Marx je posebnu pažnju posvetio organizaciji društva i seoskim zajednicama, koje su zaražene kastinskim sistemom i ropstvom te izolirane od političkih događaja. Na početku Marxovih studija o Indiji, seoski sistem postao je ključnom osnovom za sve što se može reći o Indiji. Karl Marx je pisao u »Kapitalu« da je glavna karakteristika indijske seoske zajednice zajednički posjed zemlje.

Postoji niz podataka da je Marx s vremenom revidirao svoje rane ideje o pretkolonijalnoj Indiji, posebno pod utjecajem teoretske formulacije o takozvanom primitivnom komunizmu. U doba vojničke pobune (1857) u Indiji, Marx je počeo pažljivo pratiti sve događaje i pravilno ocijenio zbivanja u toj zemlji. Njegove su simpatije 1857. na strani pobunjenika, a pobunu ne tumači kao vojnički ustanak, nego kao nacionalni revolt.

Marx je smatrao da izgradnja željeznica u zemlji ima ključnu važnost. Britanci grade željeznice isključivo za eksploataciju sirovina (posebno pamuka). Točna je bila Marxova tvrdnja da će uz pomoć željezničkog sistema u Indiji izrasti moderna industrija, koja će razbiti naslijeđenu razdiobu zanimanja po kastama. Odlučna zapreka indijskom progresu upravo su indijske kaste.

To je bilo Marxovo proročanstvo, koje je indijska radnička klasa dijelom ispunila, ali ne dotle kako je Marx očekivao, zaključuje autor.

Prema riječima Anil G. Sen Gupta Marx je mislio da je predbritansko indijsko društvo otporno na promjene i isključuje mogućnost spontanog razvoja u kapitalizam. Selo, na kojemu se osnivalo indijsko društvo, posjedovalo je zajedničku zemlju. Postojao je visok stupanj integracije poljoprivrede i zanatstva, što je zadovoljavalo svakodnevne potrebe. Ta je situacija povezana s potrebom da se pomoću centralne vladavine poveže sistem navodnjavanja, i to upravo čini temelj industrijskog despotizma. Britanska vlast u Indiji razarala je unutarnju strukturu seoskog sistema i »stvarala preduvjete za razvoj industrijskog kapitalizma i stvaranje nacionalne države«.

Već oko 1871. zatražila je grupa radikala kontakte s Marxom i članovima Prve internacionale. Imena nisu poznata, međutim, postoji bilješka o pismu, upućenom Prvoj internacionali i spominje se veliko nezadovoljstvo stanovništva. Či-

njenica je da nije mnogo ljudi znalo za Karla Marxa u njegovo doba i vjerojatno se njegovo ime pojavilo prvi put u novinama 1903. godine. Ideje su se počele prihvaćati na početku 20. stoljeća. Tome je posebno pridonijela nacionalna situacija u Indiji i međunarodni problemi. Oktobarska je revolucija na Indiju ostavila dubok dojam, posebno na revolucionare, koji su se u traženju putova za nacionalno oslobođenje okrenuli znanstvenom socijalizmu i komunizmu. Komunistička partija Indije osnovana je 1925. godine. Marxove ideje o potrebi klasne borbe počele su se širiti s početka 20-ih godina, kada su mladi Indijci, porijeklom iz srednjih klasa, čitali Marxa, Engelsa i Lenjina te postali partijski aktivisti usprkos represijama kolonijalne vlade. (Nehru se 1927/28. deklarirao kao socijalist.)

Ali marksizam je kao ideologija prestao da se dalje širi u doba drugoga svjetskoga rata i kasnije. Marxova je ideja identificirana sa staljinističkim totalitarizmom i dogmatizmom tekstova, koji su dolazili iz SSSR-a. Danas imaju dvije indijske države komunističke vlade. Od početka 70-ih godina i sociolozi-nemark-sisti u Indiji smatraju da je nužan marksistički pristup u istraživanjima indijskog društva.

O utjecaju Marxovih ideja u Meksiku i Latinskoj Americi održana su dva referata, u kojima je posebno naglašeno da su Marx i Engels pisali relativno malo o tim zemljama (J. Monsaras-Ruiz i Jose Arico).

Za većinu Evropljana 19. stoljeća taj je dio svijeta bio terra incognita. Pažnju Evropljana privlačila su samo razdoblja velikih društvenih previranja. Toj tendenciji nisu mogli izbjeći ni Marx i Engels, iako su bili mislioci s enciklopedijskim interesom. Karl Marx se doduše bavio problemima raznih stadija povijesnog razvoja Meksika i pratio sva zbivanja u toj zemlji, međutim, to nije predmet njegovih istraživanja. Tako je Marxov interes za probleme Meksika iz više razloga veoma recentna pojava.

Marksistička je ideja, prema mišljenju autora, relativno kasno (30-ih godina) zainteresirala napredne znanstvenike tih zemalja. Neki su od razloga teško dostupan publicirani materijal, pomanjkanje interesa iz političkih razloga i problemi teoretske aplikacije.

Slična tematika obrađena je i u referatima o Marxovom utjecaju u Indoneziji, Japanu i drugim zemljama u razvoju.

Na znanstvenom simpoziju posebno je zapažen referat Vitalija Vygodskog iz Sovjetskog Saveza, koji je s metodološkog aspekta obradio »probleme razvoja Orijenta u ekonomskoj teoriji Karla Marxa«.

U diskusijama na simpoziju sudjelovao je velik broj znanstvenika, pretežno iz evropskih zemalja.

Uoči održavanja kongresa renovirana je rodna kuća Karla Marxa i postavljena izložba »Karl Marx (1818—1883), Život, djelo, vrijeme«. Stalni postav izložbe zauzima desetak prostorija. Na 135 panoa nalazi se oko 2000 fotokopija uz niz originalnih dokumenata, pohranjenih u vitrinama.

Uz stalni postav, otvorena je i prigodna izložba posvećena sjećanjima na Karla Marxa s mottom: »Njegovo ime će dalje živjeti kroz stoljeća i isto tako njegovo djelo«.

Cvetka Knapič-Krhen